

SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME BEYİN GÖÇÜ ve BİLİŞİM “Felsefi bir perspektif”

Dr. Çetin **BALANUYE**
Halıcı Grubu Yönetim Kurulu Üyesi
cetin@halici.com.tr

Emrehan **HALICI**
Halıcı Grubu Yönetim Kurulu Başkanı
emrehan@halici.com.tr

Özet

Bu yazıda, sürdürülebilir gelişme, göç ve bilişim teknolojileri arasında önemli bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır. Sürdürülebilirlik nosyonunun, yalnızca gelişmiş ülkeler perspektifinden bakarak ele alınması yerine, birlikte sürdürülebilirlik kavramı önerilmekte, göç sorunu bu bağlamda irdelenmektedir. Göç olgusunun üç temel bileşeni açısından da, bu sorunla başa çıkma sürecinde rasyonel bir stratejinin göçü engellemeye yönelik politikalar geliştirmek olmadığı öne sürülmekte, bunun yerine, göç eğilimini adil bir küresel biraradallığa katkı verecek biçimde değerlendirmek gerektiği vurgulanmaktadır. Bilişim teknolojileri ve bu teknolojilerin etkin bir biçimde kullanıldığı teknoloji geliştirme bölgelerinin, göçe dayalı bir fayda paylaşımında birer laboratuvar olarak önemli işlevler gerçekleştireceği savunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Göç, beyin göçü, sürdürülebilir gelişme, bilişim.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT BRAIN DRAIN and INFORMATION TECHNOLOGIES “A philosophical perspective”

Abstract

It has been argued in the present work that there is a significant relationship between sustainable development, brain drain and ICT. Against those accounts of sustainability taking only one single perspective of the developed nations into consideration a broader notion of collective sustainability is suggested and the issue of brain drain is sought to be addressed within this context. The rational strategy to deal with the migration issue cannot come out of the policies focusing on the preventive remedies. Rather, it is suggested that the very temptation to immigrate can and should be managed to facilitate the re-constitution of a fair togetherness of global players. ICT technologies in general, and the technology development regions (techno polis, or techno parcs) in particular can be enhanced as appropriate testing sites to see how far this benefit sharing can be made out of brain drain.

Key words: Migration, brain drain, sustainable development, ICT.

I GİRİŞ

Bu bildiri, genel olarak göç, özellikle de beyin göçü olgularını, sürdürülebilir gelişme ve barış kavramları açısından irdelemek, gelişen bilişim çözümlerinin bu olguları anlama, izleme ve yönetme bakımından ne tür katkılar yapabileceğini tartışmak amacıyla yazılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde “sürdürülebilirlik” kavramı çözümlenmekte, göç ve beyin göçü biçiminde ortaya çıkan kritik hareketliliğin sonuçları bu bağlamda incelenmektedir. Buradaki temel sav, göçün doğal bir hareketlilik olarak algılanmasının giderek kaçınılmaz olacağıdır. Bilgi ve teknoloji çağı, hem bireylerin fiziksel ve fikri yer değiştirmelerini kolaylaştıran tüm unsurları sağlamakta, hem de yer değiştirme arzu ve gereksinimini tetikleyen, bunun bir hak olarak bilince çıkmasına yol açan bir rol oynamaktadır.

Buna karşın, ikinci bölümde, her türden göçün olumsuz sonuçları ile başa çıkmada yeni bir küresellik kavramı geliştirmenin acilen gerektiği vurgulanmaktadır. Mevcut biçimiyle küreselleşme, tarihsel nedenleri bir yana bıraksak bile, pratik sonuçları bakımından refahı belli bölgelere lokalize etmekte, bu lokal soluklanma alanlarının yakın ve uzak çevresi ise adeta oksijensiz bataklıklara dönüşmektedir. Göç, bu anlamda, ya bataklıklardan refah bölgelerine taşınan olumsuzlukların, ya da bataklıkları kendi kaderine terk edişin adıdır. Her iki durumda da, ya göç alan, ya göç veren ya da her ikisi, giderek derinleşecek bir *yoksunlaşma* altına girmektedir.

Çalışmanın son bölümünde ise, bilişim çözümlerinin ve genel olarak bilgi çağı niteliklerinin istendik türde bir manevrayı gerçekleştirme sürecinde potansiyel tüm olanakları sağladığı ileri sürülmektedir. Doğal çevrelerinde bırakıldıklarında tüm yerkürede makul bir dengede dağıldığı görülen insan toplulukları, bu çevrelerde örgütlü çeşitli siyasi ve bürokratik yapılar tarafından da “kayıtlı” durumundadır. Bu durum, birinin Singapurlu, bir başkasının ise örneğin Kanadalı olduğunu söylediğimizde kullandığımız temel bir ayırım ölçütüdür. Bilişim çözümleri, bu tablo içinden bakıldığında, insanlığa bilimsel, sanatsal, ekonomik ya da kültürel herhangi bir katkı yapan bireyin bu katkıyı kendisinde cisimleştirmek bakımından hangi uyruğa,

topluluk ya da geri plana borçlu olduğunu kolaylıkla gösterebilir, bu borcun çeşitli biçimlerde ödenmesi sürecinde gerekli tüm ara birimleri sağlayabilir durumdadır.

II SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME KAVRAMI

Tek başına “gelişme” kavramı ekonomi kuramı açısından oldukça yaşlıdır; kimi tarihçilere göre ulus devletlerin ilk ortaya çıkışıyla gündeme gelmiş, devletler arası rekabete bağlı olarak da sistematik olarak ölçülen bir değişkene dönüşmüştür. Bu değişkenin ölçümünde geleneksel olarak kullanılan “Gayri Safi Milli Hasıla”nın (GSMH) tek başına “ekonomik gelişme”yi gösterirken bir ölçüde işlevsel olabildiği, ancak ulusal toplulukların ve bu toplulukların yaşadığı sosyal-ekolojik çevrenin bütüncül refahının ne durumda olduğunu anlamak bakımından yetersiz olduğu literatürde sıkça vurgulanmaktadır. (Piana, V. 2001) Özellikle sosyal ve insani kalkınmanın durumu, belki de daha önemli bir gösterge olarak “doğal çevre uyumu” giderek GSMH yerine başka değerlendirme ölçütlerine ve daha kapsamlı gelişme kavramlarına yönelmeye yol açmıştır. “İnsani Gelişme Endeksi”, GSMH’nin yanı sıra yine Batı ülkeleri tarafından giderek daha fazla dikkate alınan bir değerlendirme ölçütü olarak benimsenmektedir. Benzer biçimde, “Gross National Happiness” (Gayri Safi Mutluluk) adı verilen ve yaklaşık 30 yıl önce Himalaya’lardaki Butan’ın budist kralı tarafından literatüre kazandırılan alternatif gelişme ölçütü de geleneksel yaklaşımın sözünü ettiğimiz eksikliklerini tamamlamak amacıyla (Bkz. Norbu Wangchuk, 2005)

Bir ülkede GSMH ile ölçülen ekonomik kalkınmanın, aynı ülkedeki temel tüketim ürünlerine, temel sağlık hizmetlerine ve temel eğitim olanaklarına erişimde adil bir eşitlik yaratmadığının görülmesi, dahası geleneksel ölçütlere göre gelişmiş ülkelerin ekolojik suçlardan apaçık daha fazla sorumlu olduklarının yaygın olarak kabul görmesi üzerine “gelişme” kavramı disiplinler arası bir sorgulamaya konu olmaya başlamıştır. Herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde GSMH ölçümlerine göre “gelişme”yi saptamak yerine, o yerin sosyal, ekolojik ve uluslararası planda gelişme eğiliminin ne ölçüde tutarlı, sağlıklı ve öngörülebilir olduğunun saptanması artık bu alandaki temel paradigmadır. Bu paradigmanın özellikle 1980

yılında yayınlanan World Conservation Strategy başlıklı rapor ile güç kazandığı düşünüldüğünde (Redclift, M. 1989: 37-38), henüz yeterli fikri doymunluğun oluşmadığı da görülecektir.

Sürdürülebilir gelişme kavramı, bu çerçevede değerlendirildiğinde, bir topluluğun kendi içinde ve küresel planda, sosyal ve ekolojik bağlamda ne ölçüde öngörülebilir bir geleceği dikkate alacak biçimde örgütlendiğini anlamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, toplulukların birbirlerine organik olmasa da elektronik, ekonomik ve hatta kültürel olarak bu ölçüde bağlandığı bir dünyada, gelişmenin sürdürülebilir olması aynı zamanda “birlikte sürdürülebilir gelişme” fikrini de zorunlu olarak dayatmaktadır. “Birlikte sürdürülebilir gelişme” kavramıyla bu makale kapsamında küresel ölçekte bir refah adaleti de anlatılmak istenmektedir. Buna göre, çok genel olarak, daha fazla bireyin yaşamayı ve çalışmayı yeğlediği bölgelerle, bu bölgelere doğru olan göçün daha az popüler bölgelerdeki refaha dolaylı bir katkı yapmasının yolları araştırılacaktır. Böylece, genel olarak göçün ve özellikle beyin göçünün, yalnızca sömürüyü akla getiren olumsuz bir olgu olarak anlaşılması yerine, refahın küresel dolaşımına ve görece daha adil bir paylaşımına katkı sağlayan olumlu bir olgu olarak görülmesini amaçlamaktayız.

III GÖÇ: BİR KAZANAN-KAZANAN OYUNU OLABİLİR Mİ?

Sıradan göç olgusu, değişen yaşam koşullarına uyum çabasının kaçınılmaz bir sonucudur. Tüm canlılar hayatta kalabilmek ve olanaklıysa daha az enerji harcayarak bunu yapabilmek, giderek kendileri için daha uygun yaşam koşulları yaratmak için çabalarlar. Bu antropolojik bir gerçek olduğu kadar, aynı zamanda biyolojik bir gerektirmedir.

Göç kavramı; “göç eden kişi” ya da grup, “göç alan” ve “göç veren” olarak üç temel açıdan incelenmelidir. Göç eden kişi ya da grubun sosyo-ekonomik statüsü, eğitim, ilgi, yetenek ve değer sisteminin ne düzeyde olduğu hem göç alan, hem de göç veren açısından temel öneme sahiptir. Göç edenin niteliği arttıkça göç alan zenginleşmekte, göç veren de yoksullaşmakta; benzer ama ters bir mantıkla göç edenin niteliği düştükçe göç alanın iç sisteminde bir tehlide dönüşmekte ve göç veren içinse kaybın önemi azalmaktadır. Beyin göçü söz konusu olduğunda

ise, sözü edilen değişkenler netlik kazanmakta, göç eden, fikri sermayesini en iyi değerlendireceğini düşündüğü yere göç etmekte, göç alan bu süreçte fikri zenginliğin vatani olmakta, göç veren ülkeler ise ciddi bir kayıpla karşılaşmaktadır. Örneğin, 1976 yılından 1985 yılına kadar Hindistan'ın verdiği beyin göçünün maliyeti yaklaşık 51 milyar Dolar olarak hesaplanmaktadır. (Zweig, D., Changgui, C., & Rosen, S. 1995: 65) Benzer biçimde ABD Kongresi'ne sunulan 1974 tarihli raporda, yalnızca 1971 yılında bu ülkenin beyin göçünde sağladığı ekonomik faydanın 835 milyon Dolar olduğu, aynı yılda gelişmekte olan ülkelerde kaybedilen ekonomik değerın 326 milyon Dolar olduğu belirtilmiştir. (a.g.e. 65) Belki daha çarpıcı bir bilgi de şudur: 1962 yılında ABD'de yaşamakta olan 42 Nobel ödüllü bireyin yüzde 35,7'sinin aslen ABD dışı uyruklara sahip olduğu, Nobel ödülünü aldıktan sonra bu ülkeye göç ettikleri saptanmıştır. (a.g.e. 65)

Göçün mevcut ekonomi-politik sistem içinde üstte sıralanan olumsuz sonuçlarına karşın, giderek daha da kaçınılmaz olacağını kestirmek zor değildir. Teknolojik dönüşümle, insan dolaşımı arasındaki sıkı bağ pek çok sosyolog ve tarihçi tarafından vurgulanmaktadır. (Toro-Morn, M. I. & Alicea, M. Eds.. 2004: xx) Buna göre, küresel ölçekte bir dolaşımı, sıradan göç olgusu ya da beyin göçü biçiminde ortaya çıkışını durdurmak ya da yavaşlatmak çok da olanaklı görünmemektedir. Özellikle Çin'de çeşitli dönemlerde denenen “geri dönüşü özendirme” politikaları ne yazık ki dikkate değer bir başarı sağlayamamıştır. Üstelik beyin göçü, giderek daha da fazla meşru bir dolaşım talebi olarak belirmekte, küresel kültür, medya ve sanat da “uzaklara gitme” fikrini pekiştirmektedir.

Bu durumda bize göre sorulması gereken soru bu bölümün başlığında sorulmuştur: Göç eden, göç veren ve göç alanın kendi refah projelerine ayrı ayrı katkıda bulunacak ortak bir çözüm olanaklı mıdır?

IV ÇÖZÜMÜN BİR PARÇASI: BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ

Bireylerin yaşamak için seçtikleri yerleri belirlemeye ya da bu konuda özgürce verilmiş kararlarını değiştirmeye yönelik politikaların, kısaca göçü engellemeye yönelik çabaların belki de tarihte en az başarılı sonuçlar vereceği küresel bir teknoloji-bilgi döneminde yaşamaktayız. Bununla birlikte, soruyu yanlış sormaktan vazgeçersek, çözüm için daha yaratıcı yanıtlara ulaşabiliriz. Bireylerin yaşamak için doğdukları topraklardan başka yeri seçmelerini nasıl engelleriz sorusunu sormaktan vazgeçmeliyiz; bunun yerine, bize göre sormamız gereken soru şudur: Bireylerin her nerede yaşarlarsa yaşasınlar onların bireysel donanımlarına katkı vermek bakımından hak sahibi olan ulus, topluluk ya da bölgeye borçlarını ödemelerini nasıl sağlarız?

Bu yaklaşımın etik yönünü “birlikte sürdürülebilir gelişme” tezimiz oluşturmaktadır. Buna göre, örneğin Pakistan göçmeni bir nükleer fizikçinin Kanada’ya sağladığı ekonomik faydadan belli bir pay Pakistan’a döndürülmelidir. Bu kanımızca basit bir “yardımseverlik” ahlakının sonucu değildir; tersine, rasyonel bir öngörünün gereğidir. Pakistan’ın kalkınması ile küresel barış ve sürdürülebilir gelişme arasındaki nedensellik ilişkisi açısından bu dolaylı bir zorunluluktur.

Yaklaşımın ilk ayağı, görüldüğü gibi, “olması gereken” hakkındadır. Bu yaklaşımın ikinci ayağı ise “olanaklı mı?” sorusuyla meşgul olmamızı gerektirecektir. Bir başka deyişle, üstte verdiğimiz örnekte anlatılana benzer bir “karşılıklı fayda” düzeneğinin oluşturulmasının bu günün teknolojisiyle olanaklı olup olmadığını sormaktayız.

Küresel Yazılım Ekipleri (1999) adlı kitabın yazarı Erran Carmel, çağdaş yazılım şirketlerini, “yazılım geliştirme ekipleri birbirlerine Internet ile bağlanmış eşgüdüm içindeki oluşumlar” olarak tanımlıyor. (Jacobs, D. C., & Yudken, J. S. 2003: 1-4). Burada sağlanan eşgüdüm, Carmel’e göre yalnızca maliyet düşürücü bir rol oynamakla kalmıyor, birikimi yerel ve ulusal sınırların ötesinde de oluşturabilme olanağı veriyor.

Bir başka Batılı yazar, Alestair Davidson, Cox’un aktardığı gibi, sermayenin bilişim teknolojilerinde sağlanan gelişmeye paralel olarak artan dolaşımının, aynı biçimde, sermayeye

bağlı olarak işgörenin dolaşımını da gündeme getirdiğini vurgulamaktadır. (Cox, L. 2004: 471) Ancak, Davidson'a göre, ulusların eski ulusal devlet paradigmasına uygun olarak kendilerini korumaları ve kökeni kendisinde bulunan bireylerle eskiden olduğu türde bir ilişkiyi sürdürmesi olanaksızlaşmıştır. Bu durum yazara göre "küresel vatandaşlık" kavramını zorunlu hale getirmektedir. Ne var ki, Davidson, en azından Cox'un alıntıladığı kadarıyla, bu yazıda sözünü ettiğimiz türden yer değiştirmelerde kaybeden tarafın nasıl bir varolma stratejisi seçeceğine değinmemektedir. Benzer biçimde, yazar, küresel vatandaşlık kavramının nasıl pratiğe yansıtacağı üzerinde yeterli ayrıntıda durmayı da ihmal etmiştir.

Küresel ticaret ve finans hareketleri açısından bilişim teknolojilerin sağladığı olanaklar üzerinde ayrıca durmak gereksizdir. Bu gün bilişim ve iletişim ağları yardımıyla, hakkında finansal profili dışında hiçbir şey bilmediğimiz şirketlerin hisse senetlerini alabilmekte, bilmediğimiz yatırımlarına ortak olabilmekte, dahası bu finans kararlarının sonucunda oluşabilecek kazancı dünyanın neresinde olursak olalım hesabımıza naklettirebilmekteyiz. Bir öğrenci olarak dünyanın pek çok uzak notasından verilen derslere katılma olanağımız var. Bir hasta olarak hastalık öykümüzü ve test sonuçlarımızı uzaktaki bir sağlık merkezine ulaştırmak, o merkez hekimlerince verilen ortak tanıyı alabilme olanağımız var. Bilişim ağının, bir banka ya da borsa müşterisi, bir öğrenci ya da bir hasta olarak küresel dolaşıma giren kişisel dosyamızı başka dosyalarla karıştırmadan bize döndürmeyi başardığı açıktır. Bu durumda, fikri üretimini bir yerde yapan ama köken olarak dünyanın başka bir yerine bağlı olan birinin bu üretiminden oluşan katma değeri küresel geçerliğe sahip bir veritabanına kaydetmesi, sonra da bu gelir üzerinden uluslararası bir "transaction" gerçekleştirmesi neden olanaklı olmasın?

Buradaki vurgu elbette klasik anlamda bir "state rights" (Devlet hakları) üstüne değildir; konu daha çok entelektüel telif, küresel sözleşmeler ve birlikte sürdürülebilir gelişme kavramı hakkındadır. Küresel ekonominin bu türden bir düzenlemeye gereksinim duyduğu, bu düzenleme içinde entelektüel telif hakkı kavramının öncelikli yer tuttuğu büyük oranda kabul görmektedir. (McBride, S. & Wiseman, J. Eds: 2000: 1-3)

Bu makalede dikkat çekmek istediğimiz sorunların hem çözümüne yönelik, hem de geliştirmeye çalıştığımız önerilerin bir deneysel uygulaması olarak ülkemizde de giderek yaygınlaşan “teknoloji geliştirme bölgeleri”nden yararlanılabileceği kanısındayız. Bu bölgeler, bilindiği gibi, akademik dünyanın araştıran-geliştiren, bilgi üreten ve eleştiren bilimsel pratikleri ile iş dünyasının üreten ve ticarileştiren pratiklerinin belli bir eşgüdümüne kavuşması için düşünülmüştür. Misyonları gereği teknoparklar yetişmiş nitelikli beyinlerin, ileri teknolojik çalışmalarla meşgul oldukları, istihdamın özellikle beyaz yakalı aktörlerden sağlandığı bölgelerdir. Bu bölgeler, anılan özellikleri nedeniyle, küresel ölçekte “birlikte sürdürülebilir gelişme” yaklaşımının pilot düzeyde ve belki öncelikle yazılım sektöründe sınanması için son derece elverişli ortamlardır. Bir pilot uygulama olarak, Avrupa teknoparkları kapsamında çalışmakta olan ve çok çeşitli uyruklara sahip bireylerin bu yazıda açıklanan türde bir sistematikte “entelektüel telif hakkı” ve benzer programlara katılması, işverenler ve kurumlar ölçeğinde ortak bir sözleşmede buluşulması denenebilir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde, özellikle de yazılım ve içerik üretiminde, çalışan kişilerin buldukları yerin en az öneme sahip olması, tüm dünyanın birbiriyle bağlı olduğu elektronik bir ticaret yoluyla herkesin, her yerde ve her zaman fikir, ürün ve hizmet üretebilmesini olanaklı hale getirmiştir. Dünyanın neresinde olursa olsun, gönüllü ya da zorunlu olarak göç eden beyinlerin, kendi ülkeleriyle olan teknolojik ve ekonomik bağlarını kurması ve geliştirmesi için bu önemli bir fırsattır. Bu fırsatın değerlendirilmesi için gerekli kanalların ve mevzuatın yaratılması, hem ülkelerin kendi başlarına yapacakları, hem de uluslararası düzeyde yapılacak düzenlemelerle gerçekleştirilebilir.

Beyin göçü, bize göre, durdurulması gereken bir olgu değil, iyi yönetilmesi gereken bir doğal itkidir. Bu itkinin kendi enerjisini doğru biçimde ve doğru yerlere kanalize etmek bilişimden beklenen faydaların belki de en önemlisi sayılmalıdır. Teknoloji geliştirme bölgeleri, bu çerçevede, küresel barış, sürdürülebilir gelişme, entelektüel telif ve borç yönetimi gibi hayati konuların tam kavşağında durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Cox, L. (2004). The Vocal Citizen: Labor Essays 2004. *Australian Journal of Social Issues*, 39(4).
- Jacobs, D. C., & Yudken, J. S. (2003). *The Internet, Organizational Change, and Labor: The Challenge of Virtualization*. New York: Routledge.
- McBride, S. & Wiseman, J. (Eds.). (2000). *Globalization and Its Discontents*. Basingstoke, England: Macmillan.
- Norbu Wangchuk (2005) Gross National Happiness (GNH): Practicing the Philosophy. Retrieved 05.12.2005 from Web site: <http://www.rim.edu.bt/RIMPublication/rigphel/rigphel2/gnh.htm>
- Piana, Valentino (2001) *Gross Domestic Product* Retrieved 05.12.2005 from Web site: <http://www.economicwebinstitute.org/glossary/gdp.htm>
- Redclift, M. (1989). *Sustainable Development: Exploring the Contradictions*. London: Routledge.
- Toro-Morn, M. I. & Alicea, M. (Eds.). (2004). *Migration and Immigration: A Global View*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Zweig, D., Changgui, C., & Rosen, S. (1995). *China's Brain Drain to the United States: Views of Overseas Chinese Students and Scholars in the 1990s*. Berkeley, CA: Institute of East Asian Studies.